

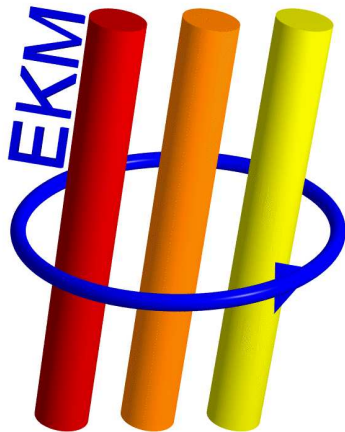
Magnetyczne metale i izolatory – od antycznych odkryć do współczesnej teorii

Krzysztof Byczuk

Instytut Fizyki Teoretycznej, Uniwersytet Warszawski, Polska

Instytut Fizyki, Uniwersytet Augsburgski, Niemcy

12 wrzesień, 2005

Główna myśl

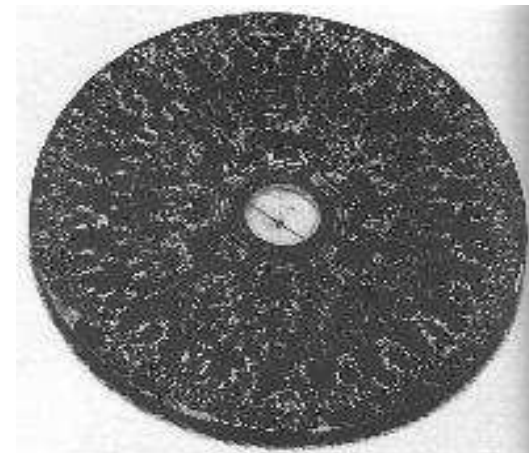
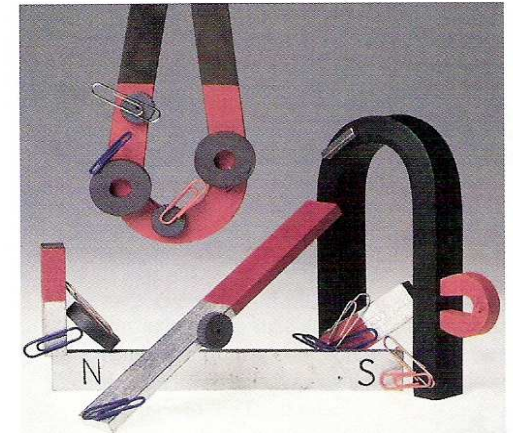
Magnetyzm

- zjawisko kwantowe
- zjawisko emergentne

Magnetyzm

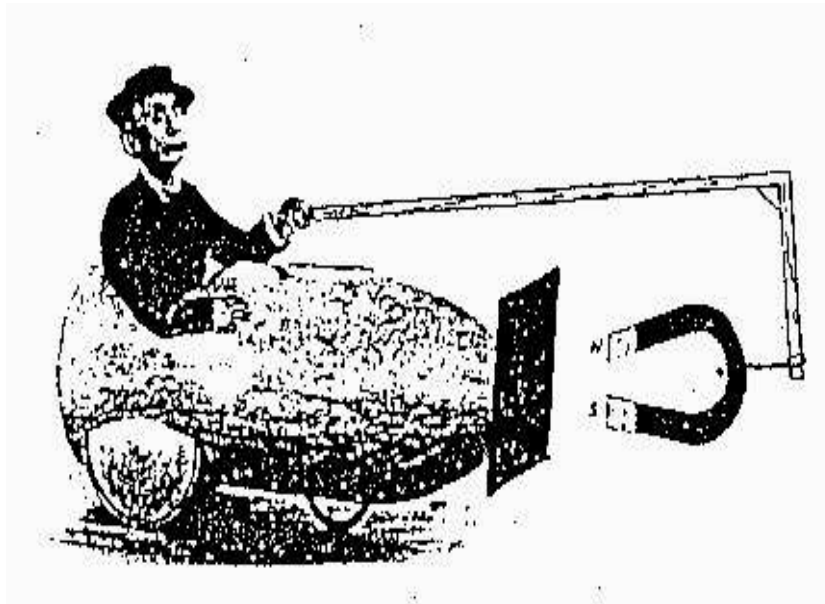
grupa zjawisk do których zalicza się przyciąganie żelaza obserwowane w magnetytach i magnesach ...

- manetyt Fe_3O_4 (Magnezja, prowincja Turcji)
- znane w starożytnych Chinach i Grecji (800 pne)
- kompas - największy wynalazek ludzkości

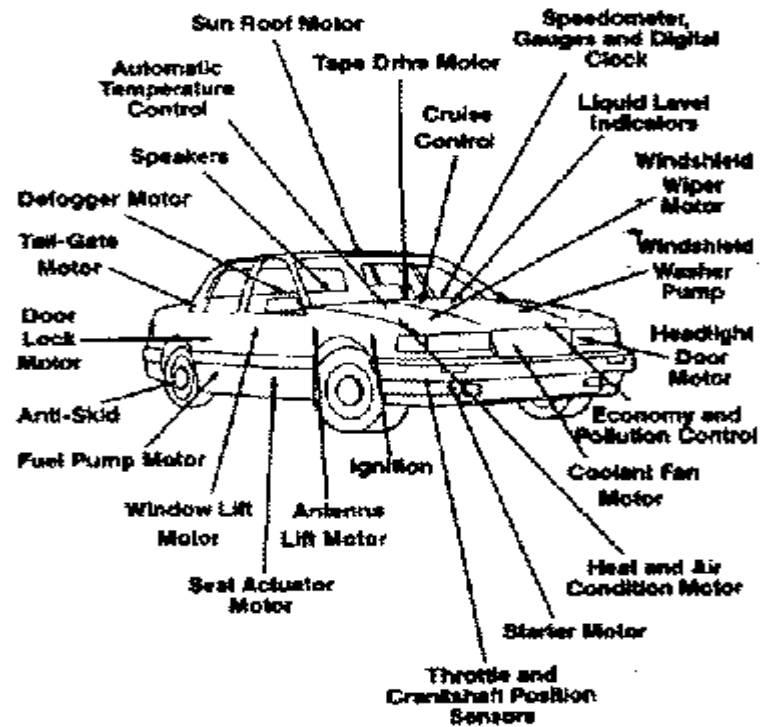

Chiński kompas z XVI wieku

Zabawy z magnesami

Wiele zastosowań...

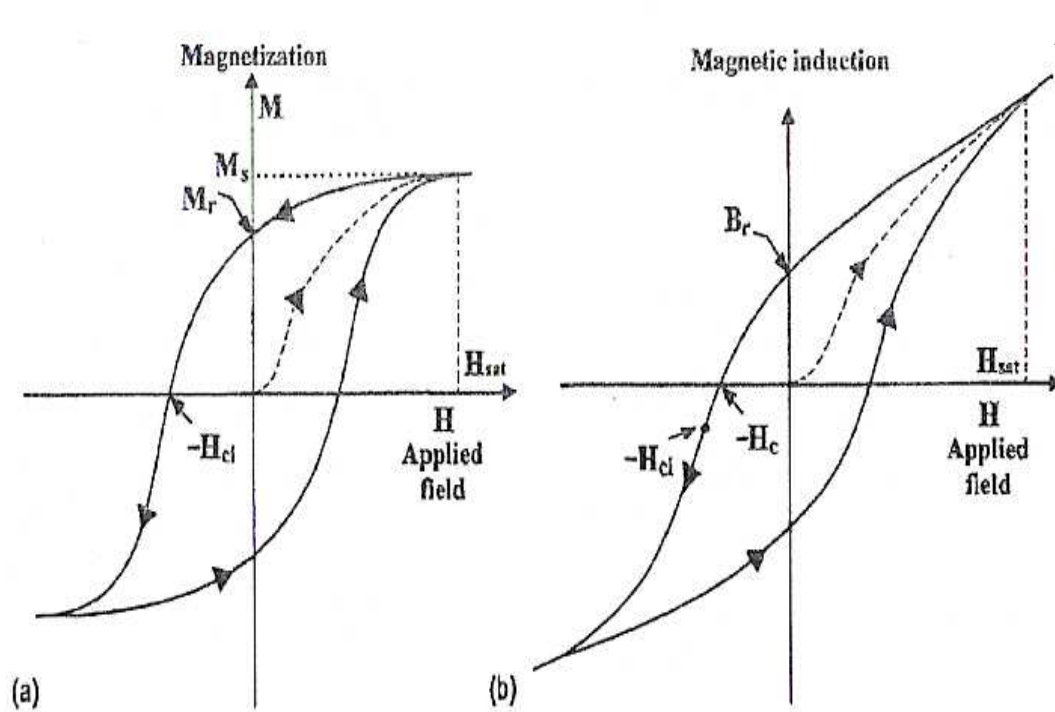
Nowoczesny samochód zawiera kilkadziesiąt magnesów trwałych

Przemysłowa produkcja

Rocznie produkuje się 30g magnesów stałych na statystycznego mieszkańca globu

- metale ziem rzadkich - 1940'
- stopy Sm-Co - 1960'
- stopy Nd-Fe-B - 1980'
- stopy Sm-Fe-N - 1990'

Histeresa magnetyczna

$$B = \mu_0(H + M)$$

Koercja H_c mała - magnesy miękkie

Koercja H_c duża - magnesy trwałe

Siła magnesu $(BH)_{\max} \sim$ zgromadzona energia w magnesie o optymalnym kształcie

Obecnie $(BH)_{\max} \sim 540 \text{ kJ/m}^3$ i podwaja się co 12 lat

Oddziaływania magnetyczne

opisuje XIX wieczna elektrodynamika Maxwell'a - Faraday'a

$$\nabla \cdot \mathbf{D} = \rho$$

$$\nabla \times \mathbf{E} = -\frac{\partial \mathbf{B}}{\partial t}$$

$$\nabla \cdot \mathbf{B} = 0$$

$$\nabla \times \mathbf{H} = \mathbf{J} + \frac{\partial \mathbf{D}}{\partial t}$$

Magnetyzm w fizyce klasycznej

tw. Bohr'a (1911) i van Leeuwen (1919)

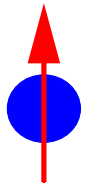
*wedle praw fizyki klasycznej (niekwantowej) wypadkowa magnetyzacja
substancji makroskopowej wynosi zero*

magnetyzm nie może istnieć!?

Teoria kwantowa (1925-26)

Istnieje stały moment magnetyczny elektronu

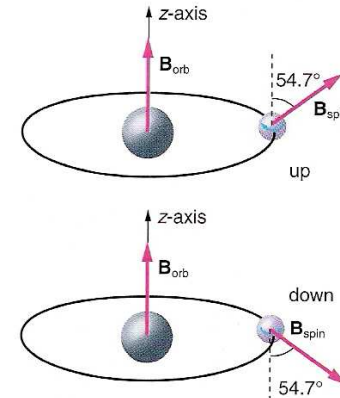
elektron ma spin $\hat{S}$ ($S_z = \pm \hbar/2$)

$$\mathbf{m}_s = -\frac{\mu_B}{\hbar} \langle \hat{S} \rangle$$

$\mu_B = e\hbar/2m$ - magneton Bohr'a

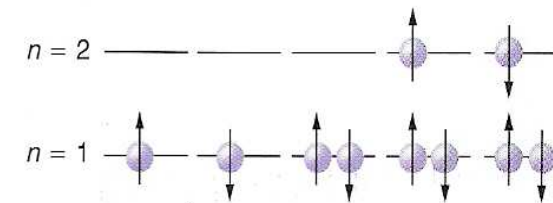
Elektrony są fermionami - obowiązuje zakaz Pauliego

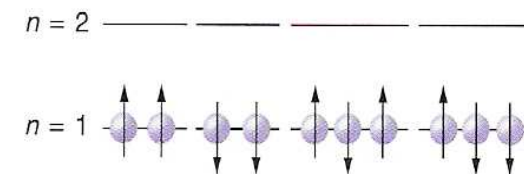
$$\mathbf{m} = -\frac{\mu_B}{\hbar} (\mathbf{L} + 2\mathbf{S}) - \frac{e^2}{4m} \langle r^2 \rangle \mathbf{B}$$

Allowed

Not allowed

Dia, para, ferro, ...

- diamagnetyk $\mathbf{M} \sim -\mathbf{B}$
- paramagnetyk $\mathbf{M} \sim \mathbf{B}$
- ferro, antyferro, ferrimagnetyk w $T < T_c$,
 T_c temperatura krytyczna

$$\mathbf{M}(\mathbf{r}) \neq 0$$

Żaba jest diamagnetyczna

istnieje spontaniczna gęstość namagnesowania bez zewnętrznego pola magnetycznego

Pole wymienne

wewnętrzne pole magnetyczne potrzebne do uporządkowania magnetycznego

$$E_{ex} \sim \mu_B B_{ex} \sim k_B T_c$$

	$T_c [K]$	$k_B T_c [meV]$	$B_{ex} [T]$
Fe	1043	89,9	1552,8
Co	1393	20,1	2073,9
Ni	631	54,4	939,4
Gd	292	25,0	431,7
EuO	69,3	6,0	103,2

$$B_{lab} < 10, \dots, 20 T$$

Teoria magnetyzmu

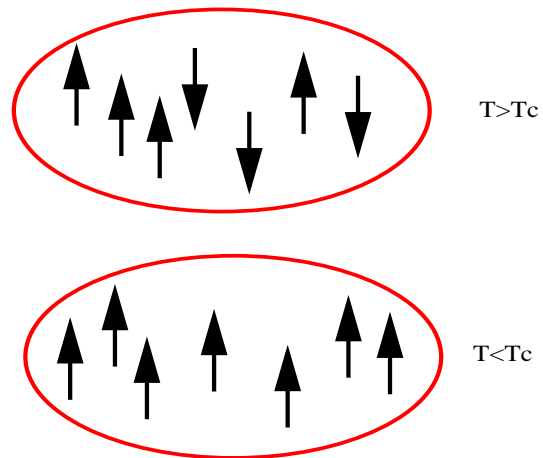
Q: Skąd pochodzi magnetyzm ciał stałych?

A: Nie istnieje jedna uniwersalna teoria mikroskopowa wyjaśniająca magnetyzm ciał stałych,

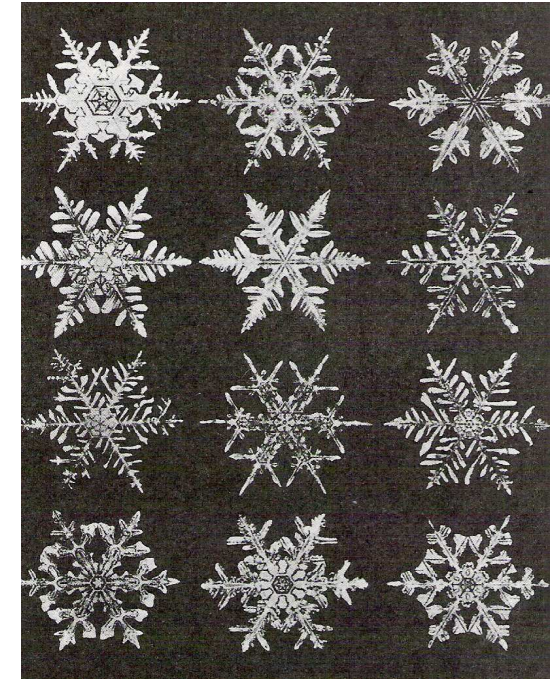
ale ...

Spontaniczne łamanie symetrii

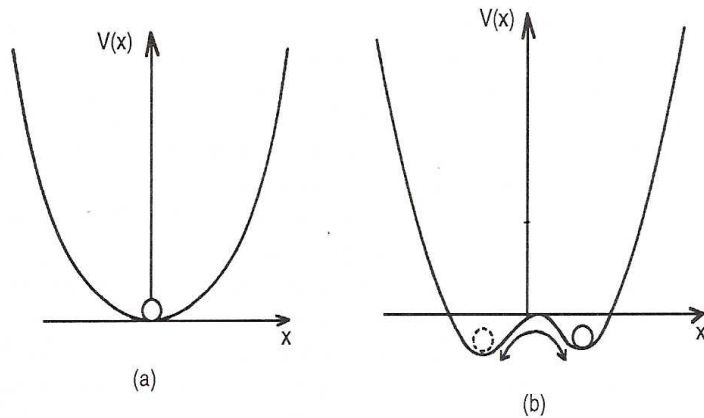
pojawianie się magnetycznego uprządkowania poniżej temperatury krytycznej jest związane ze **spontanicznym łamaniem symetrii w układzie**

poniżej T_c układ spontanicznie łamie symetrię wyróżniając jeden kierunek namagnesowania

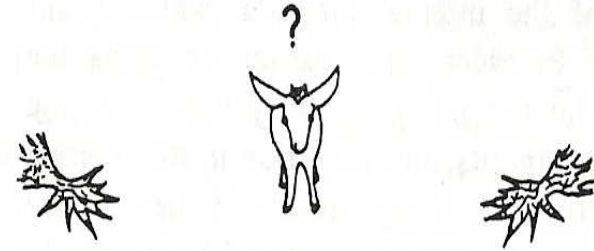

Spontaniczne łamanie symetrii

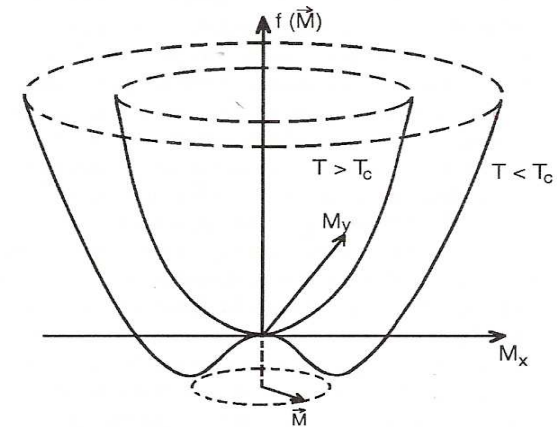

wiele równoważnych stanów podstawowych - wybrany tylko jeden
nowa próżnia kwantowo-mechaniczna $|FM\rangle \equiv |\uparrow\uparrow \dots \uparrow\rangle$
uporządkowanie dalekiego zasięgu - sztywność spinowa
zjawisko kolektywne 10^{23}

zjawisko emergentne - nowa jakość

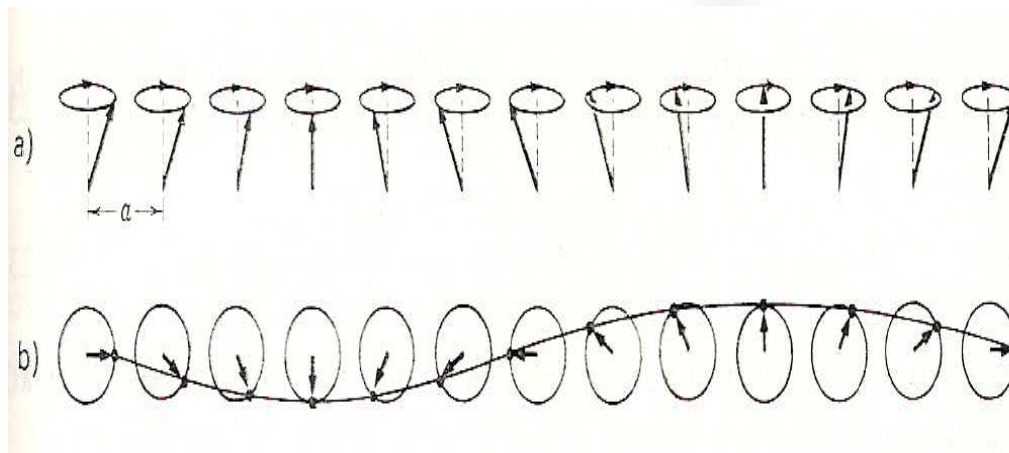
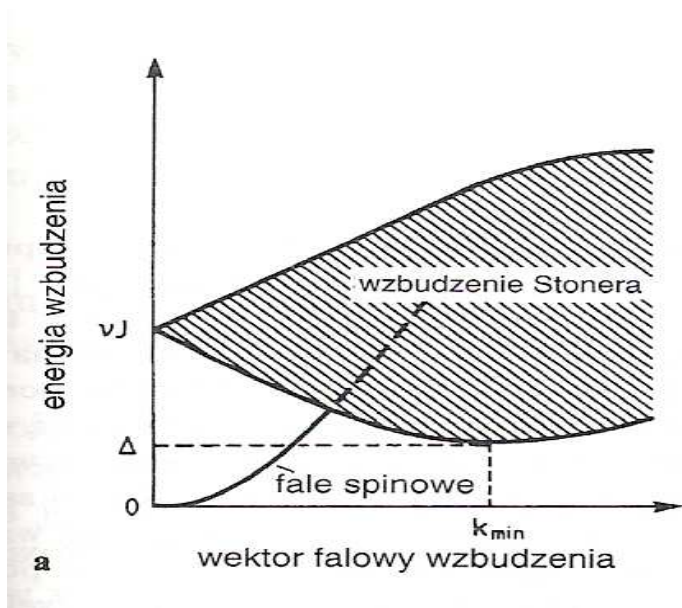
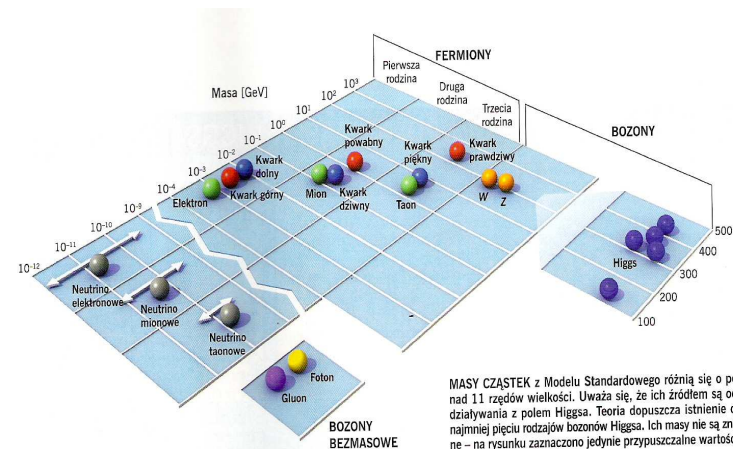

Jean Buridan (AD 1300 – 1350)
S. Fubini, 1974¹

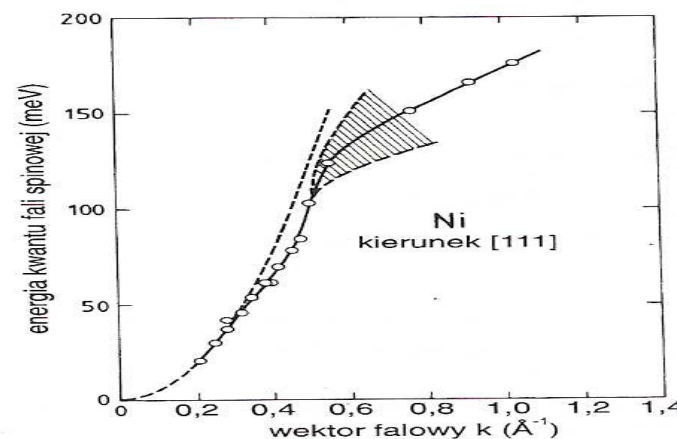
Emergentne cząstki - magnony

elementarne wzbudzenia ferromagnetyka rozchodzą się w postaci **fal spinowych**, kwanty których nazywamy **magnonami**

$$i[H, \sigma_q^\dagger]|FM\rangle = \omega_q \sigma_q^\dagger|FM\rangle$$

$$\omega_q \sim q^2, \text{ w polu } \omega_q \sim q^2 + h - \text{mody Goldstone'a}$$

zjawisko emergentne - nowa jakość, nowe cząstki

Mikroskopowy mechanizm

- oddziaływania elektrostatyczne

$$V(|r - r'|) = \frac{e^2}{|r - r'|}$$

- zasada wykluczania Pauliego

$$\Psi(r \uparrow, r' \uparrow) \rightarrow_{r \rightarrow r'} 0$$

wtedy $\langle FM|V|FM\rangle$ jest mniejsze.

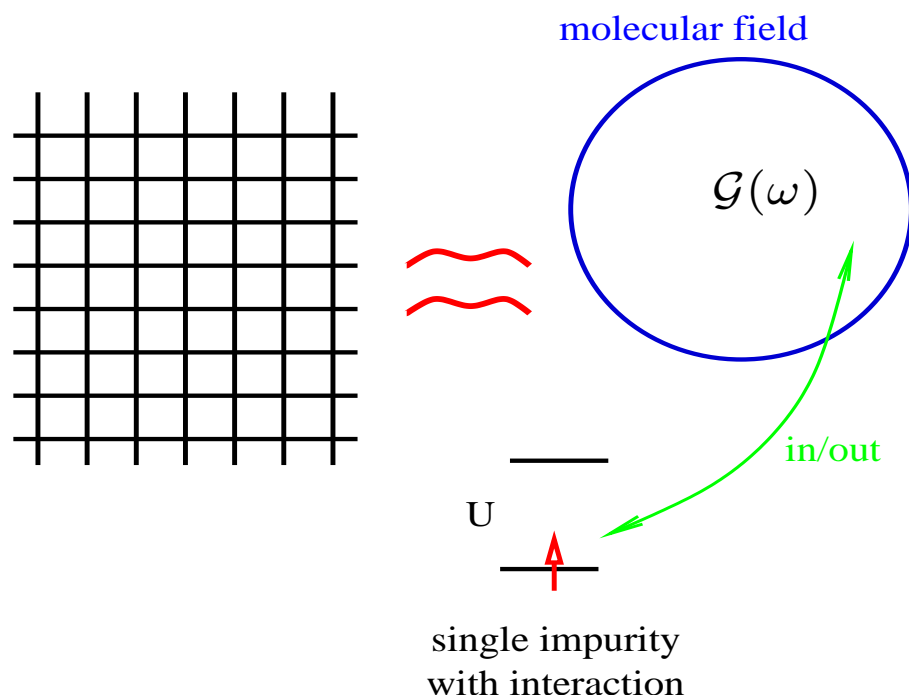
w pewnych warunkach układ wybiera równoległe ustawienie spinów aby zminimalizować swoją energię

Materiałowe różnorodności

	metal	izolator
momenty wędrowne	Fe, Co, Ni, Gd (model Hubbard)	NiO, CoO, MnO Fe ₂ O ₃ , YTiO ₃ , Lu ₂ V ₂ O ₇ (izolatory Motta)
momenty zlokalizowane	Eu _{1-x} Gd _x S (model s-f)	EuO, EuS, EuTi, GdO (model Heisenberga)

Dynamiczne średnie pole (1990')

Nierozwiązywany układ oddziałujących cząstek jest przybliżany pojedynczą cząstką oddziałującą z efektywnym polem

Pole molekularne Weiss'a $\mathcal{G}(\omega)$ jest **dynamiczną** wielkością wyznaczaną w sposób samouzgodniony

Teoria ścisła w skończonej liczbie wymiarów

Podsumowanie

Magnetyzm

- zjawisko kwantowe
- zjawisko emergentne

More is different - P.W. Anderson, 1970'